

Quaderns (2009) 25, pp. 179-182. ISSN 0211-5557

VENTURA I OLLER, MONTSERRAT (2009) *IDENTITÉ, COSMOLOGIE ET CHAMANISME DES TSACHILA DE L'EQUATEUR. À LA CROISÉE DES CHEMINS.* (PRÒLEG DE JEAN-PIERRE CHAUMEIL) PARÍS, L'HARMATTAN. 288 P. ISBN : 978-2-296-09836-7

Mònica Martínez Mauri
Universitat de Lleida i Universitat Autònoma de Barcelona

Amb la publicació d'aquesta monografia *chez* l'Harmattan, Montserrat Ventura i Oller culmina un primer cicle de recerques etnogràfiques amb els Tsachila -també coneguts com a Colorados- que inicià l'any 1991 amb les seves primeres investigacions de camp a l'Equador tutoritzades per Philippe Descola des del *Laboratoire d'Anthropologie Sociale* de París.

La qüestió central d'aquesta monografia és entendre la continuïtat i l'originalitat de la identitat tsachila tot analitzant alguns aspectes clàssics de les recerques etnogràfiques, com són les relacions interètniques i la tensió individu-societat en les societats ameríndies. Els Tsachila de Santo Domingo -una societat d'unes 2000 persones sorgida d'un procés d'etnogènesi colonial relativament recent- constitueixen un molt bon exemple de dinamisme cultural i obertura envers altri. La seva història i el seu present qüestionen amb fermesa el suposat etnocentrisme i immobilisme dels pobles indígenes del continent americà.

L'etnografia de Montserrat Ventura sobre aquesta societat a l'encreuament de camins -a camí dels Andes i de l'Amazònia, de les grans civilitzacions i les societats dites salvatges, de les altes i les baixes terres, de les societats colonitzades i de les no contactades- a més de ser narrada amb una gran finesa literària, es fonamenta en un treball de camp molt meticulós realitzat durant un període de més de cinc anys entre el 1991 i el 1997. Estem davant d'un preciós exemple de treball de camp etnogràfic clàssic que no només té en compte totes les seves implicacions ètiques i metodològiques, sinó que a més a més es deixa portar per l'espontaneïtat de la vida quotidiana tsachila. Una veritable excepció en el context actual on l'etnografia ha perdut la paciència i el

temps, on el treball de camp sembla més dominat per la immediatesa, el projectisme i les enquestes ràpides. Estem davant d'un plat molt saludable per a la nostra disciplina. Un plat cuinat lentament, molt aromàtic i consistent, amb grans dosis d'experiència i maduresa intel·lectual.

L'obra s'articula al voltant de tres parts que reflexionen sobre la identitat tsachila des de la història, les relacions socials i el xamanisme. La primera part, "cròniques a l'encreuament", està dedicada a entendre la configuració de la societat tsachila diacrònicament analitzant la relacions interètniques i les autodefinicions. En aquestes primeres pàgines Ventura ens descriu una societat molt oberta a les influències exteriors però que no perd la seva identitat pròpia. Una identitat que es configura de forma unitària, tot i la seva diversitat interna –l'albinisme és un tret característic Tsachila-, al voltant de l'aparença i la corporalitat.

La segona part està centrada en els debats sobre la construcció de la noció de persona i fa un èmfasi particular a la relació entre individu i societat entre els pobles amerindis. En aquesta ocasió Montserrat Ventura ens presenta meticulosament tot el procés de formació i composició de la persona, tant físic -concepció, embaràs, naixement i desenvolupament- com simbòlic -les concepcions sobre la gestació de persona, els perills que l'envolten i les seves característiques immaterials-. Les persones estan constituïdes de vida, força, ànima, intel·ligència, capacitat comunicativa i social, esperit i de cos. I aquest darrer element es analitza sota el prisma del que Viveiros de Castro anomena "habitus" (1996: 447); Descola (1986: 120) considera "essència", i Ventura resumeix en la idea d'una disposició afectiva inscrita en el cos que determina una manera determinada d'actuar. El cos tsachila és una manifestació visible i sensible de la identitat tant humana com ètnica (Ventura 2009: 101).

Llegint aquesta etnografia ens adonem de la importància del cos en el xamanisme, però també descobrim la rellevància de la imatge i el nom en aquests processos d'intermediació amb el món dels no humans. El quart capítol de la monografia titulada "ésser en relació" ens permet entendre perquè els noms i sobrenoms són interpretats com modalitats d'individualització en aquesta societat. A través del nom els Tsachila adquireixen una identitat particular en funció de la seva relació amb el món i la voluntat de la seva societat. El nom no intervé en la construcció de la persona, doncs aquesta es situa en la societat de forma relacional i relativa (p. 124).

La tercera part de la monografia titulada "els camins del cosmos" està dedicada a analitzar les relacions que els xamans mantenen amb la societat i el món dels esperits. Relacions que avui, amb la desaparició del bosc, s'allunyen de la quotidianitat material tsachila. Per donar fe de la complexitat del xamanisme -entès aquí com un mode específic de relacions socials-, Montserrat Ventura contextualitza el fenomen descrivint

amb gran detall l'origen dels xamans servint-se de l'arqueologia; reflexionant sobre el procés d'aprenentatge i les formes de transmissió del coneixement xamànic; enumerant les dificultats i entrebancs que han de superar els xamans; i presentant els seus aliats en el món dels no humans. I tot plegat per constatar que en el món en el que viuen aquests xamans els intercanvis adquireixen una doble direcció. Ells es converteixen en traductors d'una societat on la comunicació i la capacitat de negociació en són elements constitutius.

En el sisè capítol titulat molt encertadament "un fil de vida" se'ns presenta la doble faceta dels xamans tsachila amb una reflexió sobre la relació que aquest poble manté amb la malaltia i la mort. Atesa la seva relació amb el món dels esperits aquests especialistes es converteixen en els responsables tant del benestar com de l'infortuni i les desgràcies dels membres de la comunitat. Ventura ens ofereix una excel·lent descripció etnogràfica dels mals que pertorben el benestar tsachila i dels processos de curació que dirigeixen els xamans.

Els rituals, més enllà de ser interpretats com una representació o actualització del mite, són el tema central del darrer capítol de la monografia. Degut a la seva flexibilitat i pragmatisme els rituals adquireixen un dinamisme que contrasta amb el caràcter relativament fix dels mites. Tot i constatar la pèrdua i oblit dels rituals col·lectius, Ventura descriu els rituals al voltant de la malaltia i la mort dirigits pels xamans que encara perduren en la vida social tsachila i tracen el seu camí com a poble. En aquest darrer episodi la ploma de Ventura s'afila per transportar-nos a les situacions i escenes viscudes en primera persona a l'Equador. Les vivències dels rituals i les cures dels pacients -tant mestissos com tsachila- ens permeten comprendre la base del sistema xamànic tsachila.

Aquesta monografia ens mostra la història i el present d'una societat que no s'ha deixat dominar per les empreses colonials, una societat que viu a l'encreuament dels camins en molts sentits. Díficil de classificar en les clàssiques tipologies de la tradició etnogràfica, Ventura aporta elements per repensar la tensió individu-societat en les societats ameríndies. Els tsachila, sense estar tancats a l'individualisme, semblen emmotllar-se al el model proposat per Seeger et al. (1979) per entendre el lloc de les persones i els individus en les societats amazòniques. Segons aquest investigador no podem aproximar-nos a les realitats indígenes partint de la noció d'individu, doncs aquesta resulta d'un procés històric particular, el d'Occident. Per contra, hem de pensar les societats indígenes a partir de la noció de persona en connexió amb la idea de cos discontinu. No obstant, en aquestes societats l'individu -tal i com és concebut a Occident- s'encarna en la figura dels xamans i dels líders polítics. Aquest és ben bé el cas dels xamans Tsachila.

Estem davant d'una monografia marcada per l'estructuralisme, especialment pel que fa al recurs als mites per analitzar els sistemes de pensament. Els mites que recull Ventura –resumits en aquesta monografia però reproduïts amb tot detall en la seva tesi doctoral (Ventura i Oller, 2000)- no només il·lustren la realitat, sinó que es converteixen en referències obligades per estudiar la manera de pensar dels Tsachila. Sense ells no es podria entendre la seva relació amb el món que els envolta ni l'ambivalència i obertura envers l'alteritat que els fa permeables a les influències externes. Estructuralisme i etnografia francesa, però que tenen en compte la història i el context sociopolític actual. Per això en el relat de Ventura apareixen les ONG que promouen el desenvolupament i les agències de turisme o els visitants que busquen els autèntics indígenes colorados.

Una de les principals aportacions de la tesi doctoral de Montserrat Ventura va ser exportar els debats amazònics sobre la concepció de la persona, la identitat i el xamanisme a altres contextos amerindis. Fins llavors pocs eren els treballs de l'escola francesa que s'atreuen a plantejar aquests temes fora de l'Amazònia. Als anys 1990 les recerques de Carlo Severi (1996), així com les de Montserrat Ventura, als marges de la macro família txibtxa, n'eren algunes excepcions. Avui aquest tipus d'anàlisi s'ha estès a tot l'espai amerindi i fins i tot ha arribat a conquerir els altres continents. Arribats a aquest punt només ens queda estar atents a les ressonàncies de la publicació d'aquesta excel·lent monografia i esperar-ne una ràpida traducció al castellà o català.

Referències

- DESCOLA, P. (1986) *La nature domestique: Symbolisme et praxis dans l'ecologie des Achuars*, Maison des Sciences de l'Homme, París.
- SEGER, A; R. DA MATTA y E. VIVEIROS DE CASTRO (1979) "A construção da pessoa nas sociedades indígenas brasileiras". *Boletim do Museu Nacional*, 32: 2-19.
- SEVERI, C. (1996) *La Memoria ritual. Locura e imagen del blanco en una tradición chamánica ameríndia*. Ed. Abya-Yala, Quito-Ecuador.
- VENTURA I OLLER, M. (2000) *À la croisée des chemins. Identité, rapports à autrui et chamanisme chez les Tsachila de l'Equateur*, T. I i II. Tesi de doctorat, École des Hautes Études en Sciences Sociales, París.
- VIVEIROS DE CASTRO, E. (1996) "Os pronomes cosmológicos e o perspectivismo ameríndio", *Mana* 2 (2): 115-144.